

Валентина Стрілець

ЗМІСТ ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті визначено сутність екстралінгвістичної компетентності майбутніх технічних перекладачів, проаналізовано її компонентний склад. Розкрито особливості професійної перекладацької ерудиції, окреслено педагогічні умови, необхідні для її розвитку.

Ключові слова: технічні перекладачі, екстралінгвістична компетентність, фонові знання.

Валентина Стрілець. Содержание экстралингвистической компетентности будущих технических переводчиков.

В статье определена сущность экстралингвистической компетентности будущих технических переводчиков, проанализировано ее компонентное содержание. Раскрыты особенности профессиональной переводческой эрудиции, обозначены педагогические условия, необходимые для ее развития.

Ключевые слова: технические переводчики, экстралингвистическая компетентность, фоновые знания.

Valentyna Strilets. Content of future technical translators' extralinguistic competence.

The article deals with determining the essence of future technical translators' extralinguistic competence and analyzing its component content. The peculiarities of translators' professional extensive knowledge are revealed, pedagogical conditions necessary for its development are characterized.

Key words: technical translators, extralinguistic competence, background knowledge.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток міжнародних зв'язків в усіх сферах діяльності і, зокрема, в технічній галузі, потребує висококваліфікованих

перекладачів, перед якими замовник ставить завдання письмово перекласти великі обсяги матеріалу у стислі терміни чи забезпечити тлумачення в різноманітних виробничих ситуаціях (ділові зустрічі, переговори, ярмарки, конференції тощо), дотримуючись при цьому максимальної точності передачі змісту оригіналу. У відповідь на таке соціальне замовлення сучасні перекладачі повинні бути не просто посередниками під час виконання другорядної ролі в процесі міжкультурної комунікації, а кваліфікованими мовними консультантами широкого профілю, котрі б не тільки відмінно володіли іноземною й рідною мовами, але й знали всі сфери життя (економіку, політику, культуру тощо), орієнтувалися в актуальних подіях і контексті комунікації. Технічний перекладач має крім цього бути глибоко обізнаним у конкретній галузі: будівельній, нафтогазовій, інформаційних технологій тощо.

Розуміння передуює процесу перекладу і воно ґрунтується, поміж інших чинників, на фонових та предметних знаннях та особистому досвіді перекладача. Тому усвідомлене чи неусвідомлене часткове нерозуміння тексту оригіналу впливає на якість перекладу і спричиняє спотворення інформації, порушення норм перекладу і врешті-решт непорозуміння або навіть конфлікт між комунікантами [3, с. 45].

Зазначене вище актуалізує значущість такого складника фахової компетентності майбутнього перекладача, як екстралінгвістична компетентність, без якої неможлива його мовленнєво-мисленнєва діяльність, спрямована на глибинне розуміння тексту оригіналу, обробку й трансляцію культурно- і предметно-специфічної інформації.

Аналіз останніх літературних джерел. Науковцями висвітлено деякі аспекти розвитку професійної компетентності майбутніх перекладачів із позицій соціокультурного підходу (Н.О. Корнеєва [6], І.О. Рябова [7]), розроблено теоретико-методологічні основи формування їхніх міжкультурної (Н.О. Ткаченко [9]) та лінгвокультурологічної (Л.П. Гарнаєва [8]) компетентностей. Увагу вчених, зокрема, Л.М. Черноватого [11], Т.В. Ганічевої [3], привертають компоненти фонових знань, у першу чергу, універсальних

перекладачів. Сьогодні ведуться активні студії, спрямовані на вивчення фонових знань як складника фахової компетентності перекладача медіа текстів (І.Г. Ігнат'єва [4]), а також на дослідження особливостей формування екстралінгвістичної компетентності майбутніх усних перекладачів (О.В. Алікіна, Ю.О. Швецова [1]).

Проте проблема змісту екстралінгвістичної компетентності майбутніх технічних перекладачів не знайшла належного висвітлення в науково-методичній літературі, що з урахуванням її нагальності підтверджує актуальність цієї розвідки.

Мета цієї статті – з'ясувати сутність і компонентний склад екстралінгвістичної компетентності майбутніх технічних перекладачів., а також окреслити педагогічні умови, необхідні для її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екстралінгвістична компетентність перекладача розглядається науковцями як інтегративна якість спеціаліста, яка відображає його готовність і здатність оперативно здійснювати переробку й засвоєння нової екстралінгвістичної інформації, релевантної для конкретної ситуації перекладу, а також ефективно актуалізувати наявний запас екстралінгвістичних знань згідно з намірами відправника й потребами отримувача повідомлення, з метою успішного здійснення міжкультурної взаємодії [1].

Згідно з Л.М. Черноватим, екстралінгвістична компетентність охоплює всі знання, що виходять за межі лінгвістичних та перекладознавчих: фонові (енциклопедичні, тематичні, соціобікультурні тощо) та предметні (інформація щодо поняттєвого складу певної галузі людської діяльності та міжпідприємств зв'язків) [11, с. 176].

О.В. Алікіна і Ю.О. Швецова, ґрунтуючись на сучасних положеннях дискурсивної лінгвістики, когнітивної й інтерпретативної теорій перекладу, трактують поняття системи екстралінгвістичних знань перекладача як динамічну єдність різнорівневих декларативних (імпліцитних й експліцитних) предметних, енциклопедичних знань про факти об'єктивно існуючої

реальності, які лежать поза структурою мови й охоплюють знання про контекст мовленнєвого акту, проблему комунікації, її учасників та інші знання про оточуючий світ, включаючи знання про актуальні події [1]. Відповідно, автори пропонують ширшу типологію екстралінгвістичних знань:

- загальні екстралінгвістичні знання, характерні для багатьох ситуацій усного перекладу (знання про соціокультурний, історичний фон, прецедентні феномени, реальну дійсність);
- спеціальні екстралінгвістичні знання, характерні для конкретної ситуації перекладу (предметні тематичні знання);
- знання про актуальні події (обізнаність про події й факти як поточні, так і за останні 15 років);
- знання про контекст комунікації (місце, час, аудиторія, наміри учасників та ін.) [1].

Зазначимо, що перший тип екстралінгвістичних знань співвідноситься з поняттям «фонові знання», яке, враховуючи його поширеність у науковій літературі, ми будемо використовувати в цьому дослідженні замість терміна «загальні екстралінгвістичні знання». Для позначення другого типу екстралінгвістичних знань будемо вживати термін «предметні знання».

Розглянемо ці складники детальніше.

Фонові знання – частина знань із когнітивної системи комунікантів, яка активізується в процесі спілкування і необхідна для взаєморозуміння, однак не має безпосереднього відношення до умов протікання процесу комунікації [4, с. 10]. Фонові знання представляють «імпліцитні смисли-знання, які узуально закріплені за мовними висловлюваннями в системі мови і репродукуються в сфері комунікації [2, с.20]».

Виступаючи спочатку в ролі умовного отримувача повідомлення, потім у ролі умовного автора повідомлення під час створення комунікативно рівноцінного тексту, перекладач має володіти достатніми фоновими знаннями, щоб мати можливість зіставити фонові знання автора і передбачуваного реципієнта перекладу й усвідомлено підходити до процесу перекладу їх

вербальних репрезентацій. Тобто, як стверджує В.Н. Комісаров, перекладач «повинен розуміти текст, який він перекладає, навіть глибше, ніж читач, для якого текст був призначений» [5, с. 25].

Серед науковців не існує однастайності щодо визначення діапазону фонових знань, котрий варіюється від вузько країнознавчих до всіх знань, які мають комуніканти на момент спілкування і які потрібні для успішного взаєморозуміння під час здійснення медіації.

Низка вчених характеризує фонові знання з позицій соціокультурного підходу, визначаючи їх як соціокультурні відомості, що притаманні лише певній нації чи національності, які опановані їх представниками та відображені у мові цієї спільноти. Так, Т.В. Ганічева використовує термін «фонові знання» для позначення соціокультурно маркованої інформації [3, с. 42], яка, за І.О. Рябовою, охоплює: лексику, граматику, фонетику іноземної мови, які відображають особливості мовної картини світу у відповідній культурі; національно-культурну специфіку еквівалентних і безеквівалентних мовних одиниць (реалій, конотативної лексики, фразеологізмів, афоризмів); невербальні знаки обох культур; узуальні мовні засоби, які слугують для вираження певного комунікативного наміру; лінгвістичні лакуни (понятійні, лексичні, граматичні, лексико-граматичні, асоціативні, узуальні тощо), які відображають понятійні розбіжності культур, що вивчаються; різні типи дискурсу й правила їх побудови в рідній та іншомовній культурах; національно-психологічні особливості та різні моделі соціальної поведінки людей у лінгвокультурних спільнотах, що вивчаються; фактори, які можуть завадити міжкультурному спілкуванню, і способи подолання комунікативних труднощів [7, с. 13].

І.Г. Ігнатєва розглядає фонові знання крізь призму прецедентних текстів літератури, телебачення, кіно, фольклору (включаючи анекдоти, цитати і крилаті фрази), творів мистецтва, музики і т. п., наголошуючи при цьому, що вони мають вербальні репрезентації [4, с. 11].

На думку Л.М. Черноватого, структура фонових знань перекладача та номенклатура термінологічних одиниць мають корелювати з відповідними параметрами освіченого носія кожної з двох мов [11, с. 155]. Автор, посилаючись на американського дослідника Е. Гірша, а саме виданий ним у 1993 році словник «A Dictionary of Cultural Literacy», виділяє 14 категорій фонових знань за такими галузями: 1. Біблія: структура, походження, основні персонажі, Палестина часів Ісуса Христа, найбільш уживані фрази Біблії. 2. Релігійні групи у світі, англomовних країнах та Україні. 3. Міфологія та фольклор (античні, германські, українські). 4. Географія (світу, англomовних країн, України). 5. Історія (світу, англomовних країн, України). 6. Культура: 6.1. Література (світова, англomовна, українська); 6.2. Живопис та скульптура (світові, англomовних країн, України); 6.3. Архітектура (світова, англomовних країн, України); 6.4. Театр, кіно та музика (світові, англomовних країн, України). 7. Освіта англomовних країн та України. 8. Політика. 9. Юриспруденція англomовних країн та України. 10. Економіка та підприємництво англomовних країн та України. 11. Техніка. 12. Природничі науки. 13. Гуманітарні науки. 14. Ідіоми, прислів'я та приказки [11, с. 165].

У контексті дослідження екстралінгвістичної компетентності майбутніх технічних перекладачів вважаємо за доцільне, по-перше, модифікувати наведені вище галузі, по-друге, ранжувати їх за значущістю для даної цільової категорії студентів. Так, перший і другий компоненти можна розглядати як складники однієї галузі «Релігія», третій і останній – перемістити до підгалузей «Культури». Слід додати галузь «Інформаційні технології», у галузі «Культура» виокремити підгалузь «Інтернет-культура», а також, враховуючи тісний зв'язок сучасного виробництва з науковими дослідженнями, доповнити систему фонових знань таким складником, як «Наука».

Для підготовки універсальних перекладачів вказані вище гіпотетичні компоненти є цілком прийнятними. Однак їх значущість буде різною для технічних перекладачів певного спрямування. Так, для студентів, програма підготовки яких зорієнтована на нафтогазову промисловість, пріоритетними

будуть такі галузі фонових знань, як техніка, природничі науки (в першу чергу, геологія і хімія), географія, економіка та підприємництво, інформаційні технології. Інші галузі, хоча й менш значущі для даної категорії студентів, не слід ігнорувати з огляду на високу ймовірність ситуацій професійної міжмовної комунікації, які вимагатимуть володіння відповідними фоновими знаннями, наприклад, під час неофіційного спілкування з іноземними партнерами, науковцями тощо, які мають місце між офіційними заходами (форумами, виставками, ярмарками, конференціями тощо).

Різняться підходи науковців і до типології фонових знань, що обумовлено використанням різних критеріїв. Так, І.Г. Ігнат'єва, спираючись на дослідження філософії й когнітології, пропонує класифікувати фонові знання за такими критеріями, як дистрибуція (універсальні й специфічні), походження/онтогенез (емпіричні й опосередковані), актуальність (актуальні й фундаментальні) [4, с.11]. Беручи за основу цю класифікацію, пропонуємо доповнити її критерієм «галузь знань», у межах якого використовувати типи фонових знань, які співвідносяться і наведеними вище модифікованими галузями. Крім цього, враховуючи виділені В.П. Фурмановою функції фонових знань [10, с. 68 – 77], доцільно було б виокремити критерій «функціональне призначення», згідно з яким розрізняти такі типи фонових знань, як номінативні, оцінювальні, евфемістичні, псевдо-евфемістичні, декоративні, стилізуючі, символічні й апелювативні.

Розвиток сучасної науки і техніки породив велику кількість вузькоспеціальних текстів, переклад яких вимагає певного обсягу предметних знань, що стосуються відповідного фаху (наприклад, будівництво, інформаційні технології, нафтогазовий комплекс тощо). Для успішного перекладу цих текстів перекладачеві немає потреби мати відповідну освіту, а достатньо такого ступеня орієнтації в предметі, який би дозволив йому розуміти термінологію та логіку викладу змісту.

Специфіка галузевого перекладу зумовлює наявність у перекладача спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для успішної професійної

діяльності у певній сфері. Адже спотворення змісту в технічних текстах може мати серйозні наслідки – політичні конфлікти, матеріальні втрати, людські жертви і техногенні катастрофи [5, с. 39]. Багато дослідників доходять висновку про важливість такого складника професійної компетентності вузькопрофільного перекладача, як предметна компетентність (subject matter competence) або тематична компетентність (thematic competence). Зокрема, Д. Джайл наголошує на важливості отримання знань у сфері майбутньої професійної діяльності (subject matter knowledge) [12, с. 5].

Технічному перекладачу слід знати базові поняття галузі, матеріали, технології, обладнання, організацію виробничого процесу, провідні вітчизняні й закордонні компанії галузі тощо. Так, наприклад, майбутній перекладач нафтогазової галузі має володіти знаннями широкого спектру нафтогазової тематики: пошук і розробка газових і нафтових родовищ, видобуток, транспортування, зберігання й переробка нафти й газу, будівництво заводів, експлуатація й ремонт обладнання, охорона навколишнього середовища тощо. Крім цього, він повинен мати уявлення про вітчизняні й закордонні стандарти укладання документації нафтогазової галузі; суть процесів, які відбуваються під час розвідки родовищ і буріння свердловин, видобування й переробки нафти, а також основні типи обладнання, яке використовується в галузі.

Володіння знаннями про актуальні події необхідне не лише перекладачу медіа текстів, як на цьому наголошує І.Г. Ігнат'єва [4], а й технічному перекладачу для адекватної інтерпретації й трансляції смислів письмових і усних текстів, у яких ідеться про стан і перспективи розвитку конкретної галузі, наприклад, нафтогазової індустрії, персоналії, провідні компанії (керівництво, останні новини, співпраця з відповідними українськими компаніями тощо). Для формування цього складника екстралінгвістичної компетентності студентам слід, передусім, регулярно слідкувати за випуском останніх новин в Україні й світі, простежувати інформацію галузевих друкованих й Інтернет-видань.

Знання про контекст комунікації є особливо актуальними для ситуацій усного перекладу, до яких досвідчений перекладач проводить ретельну

попередню підготовку, а саме: з'ясовує час і місце проведення заходу, посаду, місце роботи, тему (а за можливості й текст) доповіді учасників.

Проявом системи екстралінгвістичних знань виступає професійна перекладацька ерудиція, яка, в свою чергу, є компонентом загальної культури особистості перекладача і характеризується такими якостями:

- професійна значущість (необхідність володіти достатніми знаннями з різноманітних галузей);
- зовнішня активація (обумовленість прояву намірами відправника повідомлення за відсутності з його боку експлікації об'єкта ерудиції);
- внутрішня реактивація (обумовленість прояву потребами отримувача повідомлення для експлікації або культурної адаптації об'єкта ерудиції);
- усвідомлення поповнення («інтелектуальна допитливість» як професійний обов'язок перекладача);
- більш розвинена широта, ніж глибина (необхідність володіти пороговим рівнем знань);
- взаємодія з психологічними механізмами перекладацької діяльності (обумовленість процесами і механізмами мислення, довготривалої пам'яті, уваги, ймовірного прогнозування);
- співвіднесеність з основними етапами здійснення перекладацької діяльності (прояв на всіх етапах перекладу, у тому числі, під час підготовки до ситуації перекладу й оцінки результату) [1].

Необхідно дотримуватися певних педагогічних умов, які забезпечують невіддільність вивчення майбутніми перекладачами іноземної мови й набуття перекладацьких навичок і вмінь від одночасного ознайомлення з екстралінгвістичною інформацією:

- побудова навчального процесу на основі діалогу культур;
- координація й інтеграція навчальних дисциплін, у межах яких майбутні перекладачі мали б складати поняттєві схеми та двомовні глосарії («Історія України», «Історія української культури», «Філософія», «Політологія», «Релігієзнавство», «Етика і естетика», «Культурологія»,

«Історія зарубіжної літератури», «Література англomовних країн», «Історія літератури країн другої іноземної мови» «Країнознавство», «Лінгвокраїнознавство»);

- пошук шляхів розширення діапазону тематичних блоків у межах дисциплін «Практика усного і писемного мовлення» та «Практика усного і письмового перекладу», щоб полегшити адаптацію майбутніх перекладачів до практичної діяльності, де їм часто доводиться змінювати галузі перекладу;
- відбір і використання в навчальному процесі автентичних матеріалів художніх творів, преси, фільмів, теле- і радіопередач, які містять значний обсяг фонові інформації і дають основу для розвитку неспотворених уявлень про історію, культуру, політику, стиль життя іншого народу, а також знайомлять із актуальними подіями в усіх галузях;
- залучення студентів до міжкультурної комунікації: спілкування з носіями мови як безпосередньо, так і за допомогою Інтернет-зв'язку;
- розвиток у студентів пізнавального інтересу до всіх аспектів життя світу, англomовних країн та України, а також озброєння їх навчальними стратегіями, необхідними для постійного поповнення екстралінгвістичних знань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже,

екстралінгвістична компетентність необхідна в професійній діяльності технічних перекладачів для розуміння, обробки й трансляції широкого спектру культурно- й предметно-специфічної інформації. Вона охоплює фонові й предметні знання, а також знання про актуальні події та контекст комунікації, володіння якими проявляється в перекладацькій ерудиції. Дотримання окреслених у статті педагогічних умов дозволить підготувати студентів до виконання професійних функцій в умовах міжкультурної комунікації. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці критеріїв відбору текстів для формування екстралінгвістичної компетентності майбутніх технічних перекладачів.

Література

1. Аликина Е.В. Формирование экстралингвистической компетентности будущих устных переводчиков [Электронный ресурс] / Е.В. Аликина, Ю. О. Швецова // Современные проблемы науки и образования. – № 2. – 2012. – Режим доступа: www.science-education.ru/102-6037.
2. Владимирова Е.В. Фоновые знания как семантическая категория в коммуникативно-прагматическом аспекте: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.В. Владимирова. – М., 2003. – 25 с.
3. Ганічева Т.В. Фонові знання у структурі професійно-орієнтованої перекладацької компетенції майбутніх філологів / Т.В. Ганічева // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2010. – Випуск 15. – С. 40 – 48.
4. Игнатъева И.Г. Вербальные репрезентации фоновых знаний в медиатекстах и способы их передачи в переводе (на материале медиаиздания «The Economist»): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И.Г. Игнатъева. – М., 2010. – 22 с.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: Издательство «ЭТС», 2002. – 424 с.
6. Корнеева Н.А. Социокультурный подход к профессиональной подготовке студентов-будущих переводчиков: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Корнеева Наталья Александровна. – Самара, 2011. – 206 с.
7. Рябова И.А. Совершенствование методики формирования социокультурной компетенции студентов переводческих факультетов в процессе профессиональной подготовки (на материале курса «Страноведение Германии»): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / И.А. Рябова. – М., 2011. – 25 с.

8. Тарнаева Л.П. Обучение будущих переводчиков трансляции культурно-специфических смыслов институционального дискурса: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 / Тарнаева Лариса Петровна. – СПб, 2011. – 545 с.
9. Ткаченко Н.А. Формирование межкультурной компетентности будущих переводчиков в процессе профессиональной подготовки в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» – Челябинск, 2011. – 29 с.
10. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам / В.П. Фурманова. – Саранск: Изд-во Мордовского ун-та, 1993. – 124с.
11. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М. Черноватий. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 376 с.
12. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training / D. Gile. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. – 283 p.